

ASHÂB-I KEHF AKSARAY'DA UYANIYOR -8- “Kıssahan”

AHMET KUŞSAN



XII. yüzyıl Anadolu'su, farklı dinî ve kültürel geleneklerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir inanç haritasına sahiptir. Bu bağlamda 1147/48 yıllarında doğup 1215'te vefat eden Herevî'nin Kitâbü'l-İşârât adlı eseri, dönemin inanç coğrafyasına dair dikkat çekici ayrıntılar barındırmaktadır. Eserin telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, ihtiva ettiği veriler onun XII. yüzyıla ait canlı şahitlikler içerdiğini göstermektedir. Özellikle Obruk (İhlara) hakkında aktardıkları, Ashâb-ı Kehf kültürünün Anadolu'daki seyri açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Obruk'ta Türbe ve Mağara İnancı

Herevî'nin verdiği bilgilere göre XII. yüzyılda Obruk'ta, Hz. Ömer'in oğlu Ebû Ubeyde'nin türbesi bulunduğu inanılmaktaydı. Ayrıca sahabe ve tâbiîn neslinden bazı şahısların da Obruk'taki bir mağarada medfun olduğuna dair güçlü bir inanç mevcuttu. Nitekim bölgedeki Müslümanlar bu mağarada yatanları Hz. Ömer'in ashâbı olarak tanıırken, aynı dönemde bölgede yaşayan Hristiyan topluluklar ise aynı şahısları kendi azizleri kabul etmekteydi.

Bu durum, kutsal mekânların farklı topluluklarca sahiplenilmesi olgusuna dikkat çekmektedir. Prof. Dr. Oya Pancaroğlu'nun tespit ettiği üzere, söz konusu mağara Anadolu'daki ilk Ashâb-ı Kehf mağarası olarak da tanımlanabilir. Ancak XII. yüzyılda Ashâb-ı Kehf kültürünün asıl merkezi Selçuklular tarafından Afşin olarak benimsenmişti. Bu nedenle, İhlara'daki Müslümanların mağaradaki naaşları zamanla Hz. Ömer ve çevresiyle ilişkilendirdikleri anlaşılmaktadır. İnancın şekillenmesinde, özellikle Hz. Ömer'in oğlu Ebû Ubeyde'nin türbesinin Obruk'ta bulunduğu dair kanaat etkili olmuştur.

Ebû Ubeyde Meselesi

Kaynaklar incelendiğinde, Obruk'a nispet edilen türbenin Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb'a ait olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Ubeydullah, Hz. Osman döneminde Afrika seferlerine katılmış, babasının şehadeti sonrasında Medine'de yaşanan karışıklıklarda aktif rol oynamış, nihayetinde Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin safında kumandanlık yaparken öldürülmüştür. Naaşının Şam'da defnedildiği bilinmektedir. Dolayısıyla onun kabrinin İhlara'da bulunduğu iddiası tarihsel olarak mümkün değildir.

Ubeydullah'ın şahsiyetine dair kaynaklar, onun cesur ve iri yapılı bir Kureysli olduğunu, Hz. Ömer'e ait “zü'l-vişâh” kılıcının ona intikal ettiğini, fakat aynı zamanda hayatında tartışmalı hadiseler yaşadığını kaydeder. Hüzmüzân ve Cüfeyne'yi öldürmesi sebebiyle kısas talebi gündeme gelmiş, ancak Hz. Osman tarafından affedilmiştir. Bununla birlikte şarap içtiği için had cezasına çarptırıldığı da rivayet edilir. Bütün bu kayıtlar, onun tarihsel biyografisinin iyi bilindiğini, dolayısıyla İhlara'ya izafe edilen türbenin farklı bir Ebû Ubeyde'ye ait olması gerektiğini düşündürmektedir.

Alternatif İhtimal: Ubeyd b. Umeyr

Türbe ya da kabir üzerindeki ibarenin vaktiyle yanlış yorumlanmış olması muhtemeldir. “Ebû Ubeyde b. Ömer” şeklindeki kayıt, Hz. Ömer'in oğluna değil, yazılışları aynı olan Ubeyd b. Umeyr (el-Leysî) gibi başka bir şahsiyete işaret ediyor olabilir.

Ubeyd b. Umeyr, Mekke'de yaşamış, peygamber devrini idrak etmiş bir çocuk sahabe olmasıyla birlikte tâbiînin büyüklerinden kabul edilmiştir. “Ebû Âsım” ve “İbn Katâde”

künleriyle tanınan bu âlim, hem hadis rivayetinde güvenilirliğiyle hem de kıssacılığıyla şöhret kazanmıştır. İbn Sa'd onu "çok sayıda hadis rivayet eden sika bir râvi" olarak nitelerken, Buhârî onun Hz. Peygamber'i gördüğünü, Müslim ise tâbiinden sayılması gerektiğini kaydeder.

En dikkat çekici yönü ise, Mekke'de kıssa anlatan ilk kişi olarak kabul edilmesidir. Rivayetlere göre Mescid-i Haram'da Hacerü'l-Esved ile Zemzem arasında halka vaaz eder, belîğ hitabetiyle dinleyicileri etkilerdi. Hz. Âişe'nin kendisine "nasihatini kısa tut" şeklindeki uyarısı, onun şöhretini ve etkisini göstermektedir. Abdullah b. Zübeyr'in "Bize anlat ey Ubeyd" hitabı, İbn Abbas'ın meclisine uğraması, İbn Ömer'in sohbetlerinde hazır bulunması da onun konumunu teyit eden kayıtlardır.

Ashâb-ı Kehf Kıssası ve Ubeyd b. Umeyr

Ubeyd b. Umeyr'in Ashâb-ı Kehf kıssasını da anlattığı bilinmektedir. Fahreddin Râzî, tefsirinde onun Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kitmîr'in bir av köpeği olduğunu söylediğini aktarmaktadır. Bu rivayet, Ubeyd'in kıssahanlık geleneği çerçevesinde bu anlatıyı yorumladığını göstermektedir.

Kaynaklarda onun mezarının nerede olduğuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir devrinden itibaren sahabenin Ashâb-ı Kehf mağarasını ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda, kıssacılığı ve Ashâb-ı Kehf kıssasını aktarmasıyla tanınan Ubeyd b. Umeyr'in de benzer bir ziyaret gerçekleştirmiş olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu varsayım, Obruk'taki türbe inancının kaynağını açıklamada güçlü bir ihtimal ortaya koymaktadır.

Kısacası

Obruk (İhlara) örneği, XII. yüzyıl Anadolu'sunda kutsal mekânların dinî anlam katmanlarını gözler önüne sermektedir. Ebû Ubeyde'ye nispet edilen türbenin tarihsel kayıtlarda Şam'da defnedildiği bilinen Ubeydullah b. Ömer'e ait olamayacağı açıktır. Türbe üzerindeki yanlış okuma, muhtemelen tâbiinin önde gelenlerinden olan Kıssahan Ubeyd b. Umeyr'e işaret etmektedir. Ubeyd b. Umeyr'in Mekke'deki kıssahanlık faaliyetleri,

Ashâb-ı Kehf anlatısındaki rivayetleri ve mezar yerinin bilinmemesi, onun Anadolu'ya bu inançla gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ubeyd (عبيد) ismi yanlışlıkla Baydı (بايد) diye okunmuş olmalıdır.

Aksaray'da Ashâb-ı Kehf ile İlgili Son Söz: "ARGOS"

Aksaray ve Ashâb-ı Kehf meselesi, hiçbir şekilde mikro milliyetçilik saikiyle ele alınmış bir konu değildir. Burada esas olan, İbrahim Hakkı Konyalı'nın ifadelerinden yola çıkılarak geliştirilen bir yaklaşımın ilmi temellere oturtulmasıdır. Nitekim anlatılanların Aksaray lehine birbiriyle bu denli uyumlu görünmesi, basit bir tesadüf olarak değerlendirilemez. Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kitmîr üzerinden dahi Aksaray'a dair bir yorum yapılabilir. Ubeyd b. Umeyr el-Leysi'nin bu köpeğin "av köpeği" olduğunu söylemesi, Aksaray'ın meşhur Malaklı köpekleriyle dikkate değer bir bağ kurmaktadır. Zira Malaklı, yalnızca iri yapısıyla değil, aynı zamanda avlarda kullanılan dayanıklılığı ve gücüyle de tanınır. Bu açıdan bakıldığında,

Kitmîr'in Malaklı ile özdeşleştirilmesi, sembolik açıdan hiçbir beis taşımamaktadır. Öte yandan kıssa metinlerinde sürekli olarak mağaranın bir "Roma dağı" eteğinde bulunduğu vurgulanır. Kaynaklarda bu dağın adı Encülüs veya Bencülüs olarak geçmektedir. İç Anadolu'da Roma dönemine ait iki büyük dağ mevcuttur: Biri Argos, diğeri ise ondan daha büyük olan Argios'tur. Argios'un zamanla Erciyes adına dönüşmesi dikkate alındığında, Argos (Hasan Dağı)'un da "Ercis" veya "Ercüs" benzeri bir telaffuzla zamanla Encülüs'e evrilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca Argos ismi, Yunan mitolojisinde Odysseus'un sadık köpeğinin adıdır. Ashâb-ı Kehf kıssasında sadakatiyle öne çıkan köpek Kitmîr ile bu mitolojik göndermenin yan yana zikredilmesi, kültürel bellek ve sembolizm açısından anlamlıdır. Görüldüğü üzere, birbiriyle ilişkilendirilen tüm bu küçük fakat dikkat çekici veriler, meseleyi yeniden düşündüğümüzde yine Aksaray lehine okunabilecek yorumları beraberinde getirmektedir.